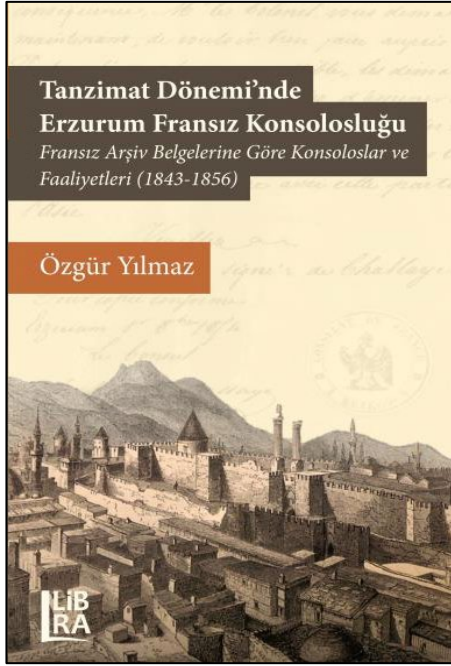

Özgür Yılmaz, *Tanzimat Döneminde Erzurum Fransız Konsolosluğu, Fransız Arşiv Belgelerine Göre Konsoloslar ve Faaliyetleri (1843-1856)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2024, 548 sayfa, ISBN: 978-625-8472-91-2

Cevat ŞİMŞEK*

Türkiye’de taşra odaklı tarih literatürü içinde özellikle Tanzimat dönemi ile ilgili çalışmaların henüz yeterli seviyeye geldiğini söylemek güçtür. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Tanzimat’ın eyaletlerde uygulanış sürecinin farklılıklar göstermesidir. Başka bir deyişle, Tanzimat ilk olarak belli başlı pilot eyaletlerde uygulanmıştır ve bu nedenle kaynaklar, diğer eyaletler için oldukça sınırlı kalmıştır. Mevcut çalışmalar ise büyük oranda Osmanlı arşiv kaynaklarına odaklanmış durumdadır. Ancak bu kaynakların yanında Tanzimat sürecini yabancı kaynaklar üzerinden de incelemek mümkündür. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun konsolosluklara ev sahipliği yapan bazı önemli eyalet merkezlerindeki konsolosluk raporlarından da istifade ederek Tanzimat sürecini incelemek konu hakkında farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda Özgür Yılmaz’ın bu çalışması, Fransız konsolosluk raporlarına dayanması ve

* *Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, e-mail: cevatsmsk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9119-0852*

Makale Geliş Tarihi: 30.03.2025

Makale Kabul Tarihi: 05.04.2025

çok az çalışmanın yapıldığı Tanzimat Dönemi'nde Erzurum hakkında yeni bulguları ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir.

Yılmaz'ın, “*serhad şebri Erzurum'un Avrupa arşivlerinde saklı tarihinin*” bir kısmını Fransız arşivleri üzerinden ortaya koyma iddiası ile hazırladığı bu çalışmanın öncül adımlarını daha önce yaptığı farklı araştırmalar oluşturmuştur. Yazarın eserde de ifade ettiği gibi Trabzon'daki Fransız konsolosların 1803 yılından itibaren Erzurum ve çevresi ile olan ilgileri ve bu konuda Yılmaz'ın Dupre¹, Fontanier² ve Outrey'nin³ konsoloslukları hakkındaki çalışmaları bu eserin ilk adımı olmuştur. Yılmaz'ın Erzurum odaklı çalışmalarında ise Challaye'in askeri istihbarat faaliyetleri,⁴ Erzurum'da Fransız konsoloslar ve faaliyetleri⁵ ve son olarak da Erzurum Fransız konsolosluk arşivleri⁶ adlı çalışmaları Erzurum'la ilgili eserin öncü çalışmaları olarak kabul edilebilir.

Giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşan eserin giriş kısmını üç ana başlık halinde oluşturularak öncelikle çalışmanın konusu, amacı ve sınırlarına ilişkin açıklamalar yapan Yılmaz, burada çalışmanın amacını “*şimdiye kadar tarihçilerin dikkatini çok fazla çekmeyen zengin konsolosluk belgelerinden hareketle bölgeye dair gelişmeleri Fransız konsolosları gözünden aktarabilmek*” şeklinde açıklamıştır. Yılmaz, konsolosluk kurumunun tarihi gelişiminde adeta bir laboratuvar gibi görev yapan Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça erken bir dönemden itibaren konsolosluklara ev sahipliği yapmaya başladığını ve önemli liman kentleri ve ticaret merkezlerinde konsolosluklar tesis edildiğini belirttikten sonra bu kurumların Osmanlı-Avrupa siyasi, askeri ve ekonomik ilişkileri ekseninde 18. yüzyılda gelişmeye devam ettiği; ancak asıl yükselişini 19. yüzyılda gösterdiği tespitini yapmıştır. Konsoloslar görev yerlerinden düzenli bilgi akışı da sağlayarak Osmanlı tarihi açısından da oldukça değerli olan zengin konsolosluk arşivlerinin oluşmasını da sağlamıştır. Bu bağlamda Yılmaz, “yerel tarih kaynağı olarak”

¹ Özgür Yılmaz, “Trabzon'da Fransız Varlığının İlk Dönemleri: Pierre Jarôme Dupré'nin Trabzon Konsolosluğu (1803-1820)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 21 (2016), s. 87-120.

² Özgür Yılmaz, “Victor Fontanier'nin Trabzon Konsolosluğu (1830-1832)”, *OTAM*, 35 (2014), s. 53-195.

³ Özgür Yılmaz, “Georges Outrey'nin Trabzon Konsolosluğu (1832-1842)”, *I. Uluslararası Kanuni Sultan Süleyman Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed. Adnan Bakı-Hasan Karal, Trabzon 2018, s. 135-145

⁴ Özgür Yılmaz, “Erzurum Fransız Konsolosu Challaye 'nin Kırım Savaşı Döneminde Askeri İstihbarat Faaliyetleri (1853-1854)”, *History Studies*, 7/4, 2015, s. 157-174.

⁵ Özgür Yılmaz, “Erzurum'da Fransız Konsolosluğu: Kuruluşu, Konsoloslar ve Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Hâkimiyetinin 500. ve Kurtuluşun 100. Yılı Uluslararası Erzurum Sempozyumu*, Bildiriler. ed. M. Küçüküçürlü vd.) Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları. Erzurum 2018, s. 118-143.

⁶ Özgür Yılmaz, “Erzurum Yerel Tarihin Kaynağı Olarak Fransız Konsolosluk Arşivleri”, *Mukaddime*, 12(2), (2021), s. 268-306.

konsolosluk raporlarının önemine işaret etmiş ve bu kaynakların pek çok konuda ayrıntılı veriler sunduğu tespitini yapmıştır. Yazar, konsolosların bağlı bulunduğu devletin vatandaşları ile ilgili meselelerin yanında, görev bölgesinde vuku bulan salgınlar, göçler, savaşlar, siyasi ve askeri meseleler, iç karışıklıklar ve asayiş sorunları, gayrimüslim cemaatler ve bunlar ile ilgili sorunlar, yerel yöneticilerle olan münasebetler, iktisadi ve ticari konularla birlikte şehir ve eyalet ile ilgili diğer gelişmelere dair bilgiler verdiği ifade etmektedir. Bu haliyle konsolosluk raporlarının yazıldıkları dönemin ve bölgenin “*siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi panoramasını*” ortaya koyduğunu belirten Yılmaz, Osmanlı resmi kayıtlarında yer alan verilerin desteklenmesi veya bunların başka bir açıdan yorumlanması için bu kaynakların vazgeçilmez olduğunu vurgulamaktadır (s. 31-35).

Yılmaz, giriş bölümünün devamında çalışmanın yöntemi ve sınırları üzerine de değerlendirmeler yapmış ve çalışma bölümlerinin hazırlanma gerekçesini ortaya koymuştur. Yazar çalışmanın “*Erzurum Fransız konsolosluğunu inceleyen bir kurum tarihi*” veya Erzurum’u temel alan bir “*şehir monografisi*” olmadığını belirtmiştir. Bu açıklamadan sonra, mevcut arşiv kaynaklarının Erzurum konsolosluğunu kurumsal olarak incelemeyi zorlaştırdığını belirten yazar; diğer taraftan da eserin içeriğini tamamen konsolosların raporlarının belirlediğini ifade ederek konsolosların sadece Erzurum değil bölge ile ilgili gelişmelere daha fazla odaklanarak siyasi bir gözlemci olarak hareket ettiklerini ifade etmiştir. Yazar, çalışmasında Erzurum için “*Erken Tanzimat Dönemi*” olarak kabul edilebilecek bir döneme odaklanmakta; konsolosluğun açıldığı 1843 yılından konsolosların yazışmalarının oldukça seyrekleştiği 1856’ya kadar olan dönemi incelemektedir. Yılmaz bu bölümde son olarak çalışmanın temel kaynakları olan Erzurum Fransız Konsolosluk arşivlerindeki evrakların analizini yapmış ve çalışmanın bölümlerine dair özet bilgiler vermiştir (s. 36-51).

Çalışmanın ilk iki bölümü, ana bölüm olan üçüncü bölümdeki detaylı analizlerin hazırlık süreci olarak değerlendirilebilir. Yılmaz, Erzurum’daki Fransız konsolosluğunun misyonunu tam olarak anlayabilmek için Erzurum, Osmanlı-Fransız İlişkileri ve Fransız konsolosluklarını açıklayan bir “*Tarihsel Arka Plan*” ortaya koyma gereği duymuştur. Yazar, Erzurum’un tarihi geçmişi ele aldığı ilk kısımda şehrin Kafkasya ve İran’dan gelen yolların Anadolu’ya açılan kapısı olarak ilk ve orta çağlardan beri doğudan Anadolu’ya girmeye çalışan orduların önlenmesinde ve Anadolu’nun savunulmasında önemli bir kale olarak görev yaptığını belirterek şehrin öteden beri devam eden stratejik önemine vurgu yapmıştır. Buna göre Erzurum, Bizans ve Osmanlı imparatorlukları döneminde coğrafi konumu gereği merkezi batıda olan siyasi gücün doğudaki askeri ve stratejik en önemli üslerinden biri olmayı sürdürmüştür. 1473’te Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra Erzurum bu kez Osmanlı-Safevî hakimiyet

mücadelesinin merkezi haline gelmiş; 18. Yüzyılın ilk yarısında bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıkan Çarlık Rusya'sı bölgede yeni gelişmeleri tetikleyen başat güçlerden biri olacaktır (s. 55-68).

Yılmaz, kuzeyden gelen Rus tehlikesinin Erzurum tarihi açısından bir dönüm noktası olduğunu belirttiği diğer başlıkta Rusya'nın Osmanlı Devleti ve İran ile yaptığı savaşlar sonrasında bölgede kazandığı siyasi ve askeri güce odaklanmaktadır. Bu süreçte 1828-1829 Savaşı sonrasında imza edilen Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ile olan münasebetini de kesmiş, Rusların bölgede güç kazanmaları Erzurum ve çevresini farklı bir açıdan etkilemeye başlamıştır. Yılmaz, Rusya'nın bölgedeki Ermenileri göç ettirmesinin sonucu olarak şehrin ekonomik ve demografik yapısını değiştirdiğini ve bundan sonra her iki tarafı uzun süre meşgul edecek sorunların başladığına işaret etmiştir. Bu sosyal ve siyasi kriz dönemine karşın Erzurum'un ticari açıdan yeni bir gelişme dönemine girdiğini belirten Yılmaz, Erzurum'da yabancı konsoloslukların açılmasının arka planına da değinmektedir. Yazar bu başlık altında son olarak Erzurum'u yeni bir döneme sokan Tanzimat'ın eyalette uygulanma sürecine odaklanmıştır (s. 69-98).

Yazar, Erzurum'da Fransız konsoloslğunun açılmasına giden süreci anlamının, Osmanlı-Fransız siyasi münasebetlerinin tarihi gelişimini kısmen bilmeyi gerektirdiği iddiası ile bu bölümün ikinci kısmında Osmanlı-Fransız ilişkilerinin başlangıcından Tanzimat dönemine kadar olan sürecine dair değerlendirmeler yapmıştır (s. 99-133). Birinci bölümün son kısmında "*kurumsal arka planı*" ortaya koymak üzere konsolosluk kurumunun tarihi gelişimini ve Fransız konsolosluklarının bu gelişim sürecindeki yerini ortaya koymuştur. Yazar burada, kurumsal gelişim sürecinde, küresel ticari gelişmeler ekseninde konsoloslukların teşkilatlanma, profesyonel gelişim ve sayısal artış açısından 19. Yüzyılda gerçek manada "*patlama yaptığını*" belirtilmektedir. Yazar, Osmanlı Devleti'ndeki büyükelçilerin gücünü taşradaki etkin konsolosluk ağından alındığını; ancak konsoloslukların bu önemli işlevlerinin araştırmacılar tarafından göz ardı edildiğini iddia etmektedir. Yazara göre konsolosların diploması tarihinde rolü onların büyükelçiliklerle yaptıkları yazışmalardan ve ülke siyasetlerini belirlemede olan etkilerinden görülmektedir. Bu bağlamda Yılmaz, Erzurum konsoloslğu örneğinden hareketle dönemin Osmanlı-Fransız ilişkilerinin seyrinin nasıl olduğunu, konsolosların öncelikleri ve faaliyetlerinden izleyebilmenin mümkün olduğuna işaret etmiştir (s. 133-142). Osmanlı ülkesindeki konsoloslukların zamanla farklı bir misyon kazandıklarını ifade eden yazar, temel misyonu ticaret ve ticaret ile ilgili meseleler olan konsolosların zamanla ülkelerinin politikalarının da takipçisi haline gelerek ticari, adli ve siyasi olmak üzere üç alanda hizmet eden bir memuriyet hüviyeti kazandığı tespitini

yapmaktadır (s. 142-150). Yazar bu bölümde son olarak Fransız konsolosluk kurumunun tarihi gelişimine odaklanarak ihtilal rejiminin konsolosluk kurumu üzerindeki etkilerine değinmiş ve Osmanlı-Fransız ilişkilerindeki seyre paralel olarak Osmanlı coğrafyasındaki genişleyen konsolosluk ağını veriler ile ortaya koymuştur (s. 150-169).

Yılmaz, “Hazırlık Evresi” olarak nitelediği “Fransa’nın Bölgeye Yerleşme Siyaseti ve Bölgedeki Yansımaları (1803-1843)” adlı ikinci bölümde Fransa’nın Erzurum’da bir konsolosluk kurma sürecine giden kırk yıllık hazırlık dönemine odaklanılmıştır. Bu bölümü üç alt başlık halinde inceleyen yazar, bu başlıkları Trabzon’da görev yapan Fransız konsolosların Erzurum hakkındaki raporları ve Erzurum’da bir konsolosluğun açılması hakkındaki tespitleri doğrultusunda oluşturmuştur. İlk olarak Fransa’nın bölge ile ilgili ilk temasını, Napolyon’un Doğu siyaseti çerçevesinde gerçekleştirdiğini belirten yazar, bu siyasetin açık bir şekilde 1803’te Trabzon’a ticari komiser olarak atanan Dupré’nin misyonundan görüldüğünü ve Dupré’nin 1820’deki ölümüne kadar Fransa adına bölgedeki önemli gelişmeleri takip ettiğini ortaya koymaktadır. Bu kısımda Fransa’nın bölgeyle ilgili ticari planlarının bir yansıması olarak Gamba’nın 1821-1831 yılları arasındaki Tiflis konsolosluğuna ve İran ile alternatif ticaret güzergahı arayışlarına da değinen yazar, Fransızların bu erken dönemde hem Trabzon hem de Tiflis üzerinden beklemedikleri ticari kazançları elde edemedikleri tespitini yapmıştır (s. 173-188). Bu bölümün ikinci başlığında Yılmaz, Fransa’nın, 1830’lu yıllarda bölge ile ilgili geliştirdiği yeni planlara odaklanmıştır. Fontanier’in Trabzon konsolosluğuna atanması sürecini, Fransız hükümetinin Erzurum ile ilgili planlarını ve bunların akıbetini ortaya koyan yazar, bu bölümde son olarak Erzurum’da Konsolosluk açılması girişimleri üzerinde durarak, Fontanier’in ardından gelen Georges Outrey döneminde de Erzurum’da konsolosluk açma girişimlerinin devam ettiğini ancak, on bir yıllık görev süresi boyunca Outrey’nin de bu hedefe ulaşamadığını belirtmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu planların uzun vadede olgunlaştığını ve dönemin siyasi koşullarına göre değişiklikler gösterdiğini ifade eden Yılmaz, bu bölümde Erzurum’da bir konsolosluğun açılması planının sahadan, uzun bir süre dile getirilen ve dönemin siyasi şartlarına göre değişen talepler doğrultusunda olgunlaştığını ortaya koymuştur (s. 211-240).

Çalışmanın asıl bölümü olan “Fransa’nın Doğu’daki Gözü- Kulağı: Erzurum’da Fransız Konsoloslar ve Faaliyetleri (1843-1856)” başlıklı üçüncü bölümünde Yılmaz, bu kez Erzurum’da görev yapan Fransız konsolosların faaliyetlerine odaklanmaktadır. Çalışmanın sınırlarını oluşturan 1843-1856 yılları arasında yazarın belirlemelerine göre Erzurum’da üç konsolos (Goeppe, Challaye ve Prus), bir konsolos yardımcısı (Wiet) ve beş konsolos vekili (Soulange-Bodin, Garnier,

Barrère, Castagne ve Mertrud) görev yapmıştır. Tüm bu görevliler içinde Erzurum'da en uzun süre görev yapan Wiet (1848-1852) olmuştur. Yılmaz bu bölümde her bir konsolosluk görevlisinin görev dönemini, konsolosların yazdıkları raporlarda daha çok üzerinde durdukları konulardan hareketle oluşturmuş olduğu başlıklar şeklinde incelemeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla bu başlıklar konsolosluk görevlisinin hizmet süresine ve Erzurum'da ne derece aktif olduğuna göre farklılıklar göstermiştir. Ancak genel olarak bakıldığında tüm görevlilerin büyük oranda idari, siyasi ve askeri gelişmeler ile ilgilendikleri ve bunları raporlarında konu ettiklerini söylemek mümkündür. Bu plan doğrultusunda yazar, Erzurum'da konsololuğu açan Goeppe'nin konsolosluk dönemini konsololuğun Erzurum'da yerleşme süreci ile ilgili başlıklar halinde incelemiştir. Bir yıl kadar Erzurum'da ikamet eden Goeppe raporlarında konsololuğun yerleşme süreci ile ilgili gelişmeler, Erzurum'da devam eden konferans görüşmeleri, Erzurum'daki önemli gelişmeler, eyaletteki Katolikler ve ticaret hakkında bilgiler vermiştir. Yılmaz, bu bölümü "*Goeppe'nin Erzurum gibi yeni ve ticari açıdan Fransızların çok gerilerde olduğu ve özellikle de İngiliz ve Rus konsolosların epey bir tecrübe kazanarak önemli bir ağırlık elde ettikleri bir yerde başarılı olmasının beklenmediğini ve gelişmelerin de bunu açıkça ortaya koyduğu*" tespiti ile bitirmiştir (s. 243-267).

Yılmaz'a göre, Goeppe'nin halefi olarak Erzurum'a gelen Bodin'in de ondan farklı imkanları söz konusu değildi. Bodin, rutin konsolosluk hizmetlerini icra edemediği bir ortamda dikkatini oldukça farklı bir alanda yoğunlaştırmış ve Fransız elçiliğinden aldığı izin doğrultusunda bölgedeki Hıristiyan nüfus hakkında araştırmalar yapmıştır. Yılmaz'a göre Bodin'in bu incelemelerindeki amacı Fransa'nın bölgedeki Hıristiyanların ve özellikle de Katoliklerin hamisi olduğunu göstermek ve durumlarının iyileştirilmesi için tespitler yapmaktır. Görev dönemi Tanzimat'ın Erzurum Eyaleti'nde uygulanmaya başladığı zamana denk geldiği için Bodin, Tanzimat'ın Erzurum'daki ilk uygulamalarına da değinmiş ve özellikle Van bölgesinde ortaya çıkan Tanzimat karşıtı hareketler hakkında bilgiler vermiştir (s. 269-284). Bu çerçevede bir yıllık bir görevden sonra Bodin'in yerine konsololuğa vekaleten atanan Garnier'nin konsolosluk dönemi de eyalette Tanzimat idaresinin neden olduğu hadiselerin takip edilmesiyle geçmiştir. Tanzimat'ın uygulanmasının neden olduğu bu sorunların yanında Erzurum'da Protestan misyonerler ve İranlıların neden olduğu olaylar da Garnier'nin görevi döneminde dikkat çeken hadiseler olarak Yılmaz tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır (s. 285-308).

Garnier'nin halefi Barrère'nin konsolos vekilliği dönemi ise daha hareketli geçmiştir. Barrère ilk raporlarında, bölgede etkili olan kolera salgınları hakkında bilgi verirken bir yıllık görev süresinin geri kalanında Tanzimat sonrası eyaletin

idaresi ile ilgili meselelere odaklanmıştır. Yazara göre, Barrère'nin konsolos vekilliği dönemi, Doğu Anadolu'ya yönelik Rus siyasetinin açık bir şekilde ve bazı belirgin uygulamalar ile ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Yılmaz, Rusların bu siyasetini özellikle Osmanlı tebaası Ermeniler üzerindeki politikası üzerinden göstererek; Rusların Ermeni tüccarları nasıl kullandığı ve Osmanlı kamuoyunda bölgenin geleceğine dair oluşturmak istediği algı için ajanlarını bölgeye gönderdiğini belirtmiştir. Barrère'ye göre Rusların bu hamleleri karşısında Osmanlı hükümetinin alması gereken tedbirleri de değerlendiren Yılmaz, konsolos vekilinin bu tespitlerinin Fransız hariciyesi açısından kıymetli olduğunu ve onun bölgedeki gelişmelere aşina bir görevli olarak Tiflis'e tayin edilmesinde önemli olduğunu belirterek bu kısmı bitirmiştir (s. 309-332).

Wiet'nin "konsolos yardımcısı" derecesi ile başladığı görevi öncelikle süresi bakımından seleflerinden oldukça uzun olması ile dikkat çekicidir. Yılmaz'ın tespitine göre, Türkçe bilmesi sayesinde Wiet, Erzurum'da seleflerine göre daha aktif bir konsolosluk dönemi geçirmiştir. Wiet'nin konsolosluk döneminde yazışmaların büyük çoğunluğu siyasi-idari meseleler; Rusya tarafına geçen Ermeniler ile ilgili meseleler, Rus siyaseti ve Kafkasya'daki Rus faaliyetleri, devam eden Kürt isyanları ve idari düzenlemeler, Osmanlı-İran sınır çatışmaları, bölgedeki Hristiyanların durumu ve Erzurum'da bulunan Fransızlar hakkında olmuştur. Wiet'nin konsolosluk döneminde daha önceki dönemlerden farklı olarak eyalet idaresi hakkındaki tespitleri oldukça dikkat çekicidir. Yılmaz'ın tespitlerine göre eyaletin idaresi hakkındaki olanların yanında Vali Hamdi Paşa'nın idaresine ve Erzurum'un ileri gelen ailelerinden olan Cennetzadelerin idaresi ve etkinliklerine dair Wiet'nin tespit ve raporları vali ile Wiet'nin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu çatışma iklimi Hamdi Paşa'nın görevden alınmasına ve Wiet'nin de Bağdat'a tayini ile sona ermiştir (s. 333-379). Yazar, Wiet'nin bu dönemde hazırladığı raporların sadece Fransız hariciyesi için değil, Erzurum yerel tarihi açısından da önemli bir kaynak oluşturduğunu vurgulamaktadır.

1852 yılında konsolosluğa "konsolos" derecesinde ikinci bir görevli, Challaye tayin edilmiştir. Yılmaz'ın tespitlerine göre seleflerine göre daha önemli bir diplomatik kariyere sahip olan Challaye'nin konsolosluğu hem süresi hem de denk geldiği dönem itibarıyla oldukça önemlidir. Bu nedenle Yılmaz, Challaye'nin konsolosluk dönemini iki ana evre şeklinde ele almış ve izinli olduğu dönemleri de Castagne'nin vekillik dönemi olarak incelemiştir. Bu bağlamda yazar, Challaye'nin konsolosluğunun ilk döneminde yine rutin konsolosluk işlerini yapmaya devam ederek Erzurum'u ilgilendiren sınır sorunları, eyaletin idaresi gibi meseleleri konu ettiğini belirtirken bu dönemin en önemli gelişmesi olarak Rusya ile yeni bir savaş söylentilerinin Erzurum'daki etkilerine ve savaş hazırlıklarına

değınmeyi tercih etmiştir. Bu bakımdan Challaye, seleflerinin aksine Erzurum'da “bir savaşa” tanıklık edecek olan ilk konsolos olmuştur. Bu da onun askeri bir misyonunu ön plana çıkararak ona yeni görevler yüklemiş ve bu doğrultuda savaşın henüz başlamadığı bir ortamda hem Erzurum'da askeri hazırlıkları tespit etmiş hem de Kars'a kadar uzanan, Osmanlı ordusunun durumuna ilişkin bir teftiş gezisine çıkmıştır (s. 381-409).

Rusya ve Osmanlı arasında Kırım Savaşı'nın başlaması ile Erzurum'daki Fransız konsoloslunun temel misyonu, bölgedeki askeri gelişmeleri takip etmek olmuştur. Bu bakımdan Challaye'in başladığı bu askeri misyon, geçici izinli olduğu dönemde ise konsolos vekili olarak atanan Castagne döneminde de devam etmiş ve Castagne, cepheden gelen haberler doğrultusunda Osmanlı ordusunun durumu ve hareketleri hakkında raporlar hazırlamıştır. Mayıs 1854'te yeniden Erzurum'a dönerek göreve başlayan Challaye, Ekim ayına kadar yine savaş ile ilgili gelişmeleri takip etmiş ve bir kez daha izinli olarak Erzurum'dan ayrılmıştır. İkinci kez yerine vekalet eden Castagne de savaş ve bununla ilgili meseleler hakkında raporlar hazırlamıştır. Bu çerçevede Yılmaz, savaşın bittiği 1856'ya kadar Challaye, Castagne ve Mertrud'un büyük oranda savaşla ilgili gelişmelere odaklandıklarını ve Fransa'nın cepheye en yakın diplomatik temsilcilik olarak Erzurum'daki görevlilerin Fransız askeri ve siyasi makamlarının bilgi kaynağını oluşturduklarını ortaya koymuştur (s. 411-465). Yazar savaşın sona erdiği dönem sonrasında “konsolos” derecesi ile göreve gelen Prus'nun sadece 1856'daki raporlarını ele alarak çalışmasını sonlandırmıştır.

Yılmaz “Sonuç” kısmında öncelikli olarak Osmanlı coğrafyasının, konsolosluk kurumunun tarihi gelişimindeki önemine vurgu yaptıktan sonra Erzurum'daki Fransız konsoloslugu hakkında değerlendirmelere geçmiştir. Burada Yılmaz'ın özellikle üzerinde durduğu husus “*Erzurum'daki konsolosların her birinin temelde aynı misyon ile görev yapmalarına rağmen statülerine, kişisel özelliklerine ve dönemin şartlarına bağlı olarak değişen faaliyet alanları ve yoğunlukları olduğu*” yönündedir. Bu tespit ile her bir konsolosun dönemine dair ayrıntılı değerlendirmeler yapan Yılmaz, Erzurum'daki konsoloslugin Fransa'nın beklentilerini tam anlamıyla karşılayabilmesinin belirli koşullara bağlı olduğunu belirtmiştir. Bunlar konsoloslugin statüsüne bağlı olduğu kadar Fransa'nın bölge ile kurduğu siyasi, askeri ve ticari bağların yoğunluğu ile ilgiliydi. Yılmaz'a göre bu üç alanda Fransa, bölgede İngiltere ve Rusya'nın çok gerisinde ve pasif bir siyaset izlemişti. Yine de Erzurum'da görev yapan konsoloslar, bu on üç senede özellikle bölgenin idaresi ve siyasi geleceği hakkındaki tespitleri ile reform sürecinde Osmanlı Devleti'ne ışık tutmuşlar ve Fransa'nın Osmanlı siyasetinin sahadaki temsilcisi görevini icra etmişlerdir. Yazar ayrıca konsolosların yazdığı raporların,

Erzurum ve çevresinin sosyal, ekonomik ve siyasi geçmişine dair değerli bilgiler sunduğuna dikkat çekmiştir (s. 475-485).

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu çalışma Fransa'nın bölgeyle 19. Yüzyılın başından beri ilgilenmeye başladığını ortaya koymakla birlikte Erzurum'da bir konsolosluğun kuruluşunun kırk yıla yayılan bir ön hazırlık devresi olduğunu da göstermektedir. Yazarın konu ile ilgili yapmış olduğu önceki çalışmalardan hareketle hazırlık aşamasının uzun bir zamana yayıldığı anlaşılan bu eserin, ilk iki bölümü itibarıyla Erzurum yerel tarihi, Osmanlı-Fransız ilişkileri, konsolosluk kurumu ve gelişimi, Fransa'nın bölgeye yönelik siyaseti konularında da bilgiler veren; doğrudan Fransız konsolosların raporlarına dayanan üçüncü bölümü itibarıyla da erken Tanzimat dönemi Erzurum'unu yabancı bir bakış açısıyla inceleyen bir çalışma olduğu görülmektedir. Yılmaz'ın çalışmasını kıymetli kılan asıl önemli unsur ülkemizde Fransız konsolosluk raporlarına dayalı olarak, bu şekilde belirli bir konsolosluk birimini ve bölgeyi esas almak suretiyle hazırlanan ilk eser olma özelliği göstermesidir. Bu nedenle çalışmanın konsolosluk kaynaklarının temel alınması suretiyle başka şehir veya bölgeler açısından da bir "model" teşkil edebileceği görülmektedir. Yılmaz daha önce Batum⁷ örneği ile İngiliz konsolosluk belgelerinden hareketle ortaya koyduğu bu modeli Fransız arşivlerinden hareketle bu kez Doğu Anadolu'nun en önemli merkezi olan Erzurum örneğinde uygulamış ve erken Tanzimat dönemi taşra çalışmalarına yabancı kaynaklar üzerinden ne tür katkılar yapılabileceğini de göstermiştir. Ez cümle bu kitap, araştırmacılara Osmanlı taşrasında yabancı diplomatik temsilciliklerin oynadığı roller hakkında önemli bir bilgi sunmaktadır. Böylece, Tanzimat Dönemi'nin hem yerel hem de uluslararası etkileri açısından yeni bir bakış açısı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- YILMAZ, Özgür, "Erzurum Fransız Konsolosu Challaye 'nin Kırım Savaşı Döneminde Askeri İstihbarat Faaliyetleri (1853-1854)", *History Studies*, 7/4, 2015, s. 157-174.
- YILMAZ, Özgür, "Erzurum Yerel Tarihin Kaynağı Olarak Fransız Konsolosluk Arşivleri", *Mukaddime*, 12(2), (2021), s. 268-306.
- YILMAZ, Özgür, "Erzurum'da Fransız Konsolosluğu: Kuruluşu, Konsoloslar ve Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Hâkimiyetinin 500. ve Kurtuluşun 100. Yılı Uluslararası Erzurum Sempozyumu*, Bildiriler. ed. M. Küçüküğurlu vd.) Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları. Erzurum 2018, s. 118-143.

⁷ Özgür Yılmaz, *İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre Batum ve Çevresi (1840-1852)*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2022.

- YILMAZ, zgr, “Georges Outrey’nin Trabzon Konsolosluğu (1832-1842)”, *I. Uluslararası Kanuni Sultan Süleyman Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed. Adnan Baki-Hasan Karal, Trabzon 2018, s. 135-145
- YILMAZ, zgr, “Trabzon’da Fransız Varlığının İlk Dönemleri: Pierre Jarme Dupr’nin Trabzon Konsolosluğu (1803-1820)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 21 (2016), s. 87-120.
- YILMAZ, zgr, “Victor Fontanier’nin Trabzon Konsolosluğu (1830-1832)”, *OTAM*, 35 (2014), s. 53-195.
- YILMAZ, zgr, *İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre Batum ve evresi (1840-1852)*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2022.